

**GORDON CORERA
VAKOOJA
KGB:N
YTIMESSÄ**

**TOSITARINA ARKISTONHOITAJASTA,
JOKA HAASTOI NEUVOSTOTIEDUSTELUN**

Suomentanut Kyösti Karvonen

ATENA

FILI – Kirjallisuuden vientikeskus on tukenut tämän teoksen kääntämistä.

Englanninkielinen alkuteos *The Spy in the Archive – How one man tried to kill the KGB*

Copyright © Gordon Corera 2025

Suomenkielinen laitos © Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava 2025
Jyväskylä

Tekstin- ja tiedonlouhinta kielletty.

ISBN 978-951-1-52229-4

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2025

*Omistettu kaikille niille, jotka halusivat paljastaa totuuden,
mutta jotka eivät pystyneet siihen.*

– VASILI MITROHININ ARKISTOONSA
KIRJOITTAMAT SANAT

*Te opitte tuntemaan totuuden, ja totuus tekee teistä vapaita.
Johannes 8:32*

– KAIVERRUS CIA:N OLD HEADQUARTERS
BUILDINGIN AULASSA LANGLEYSSA

SISÄLLYS

Esinäytös 9

Ensimmäinen näytös: Peto 35

Toinen näytös: Ase 125

Kolmas näytös: Pormestari 249

Kiitokset ja lähteet 275

ESINÄYTÖS

Se mitä tapahtui Klaipėdan satama-alueella iltapäivällä 7. marraskuuta 1992 olisi satunnaisesta ohikulkijasta voinut helposti näyttää siepaukselta. Se oli kuitenkin paljon kiinnostavampaa.

Taivas oli synkkä ja täynnä myrskypilviä, kun keltainen pikkubussi, jonka kyljessä luki Baltic Tours, pysähtyi satama-alueen reunaan. Teräväkatseinen tarkkailija olisi saattanut tajuta, ettei ollut ainoa seuraaja, kun kummallisen näköinen joukko nousi bussista. Tapahtumapaikan reunamilla norkoili tiukkailmeisiä hahmoja, joiden pitkien takkien alla pullisteli aseiden muotoisia kohoumia. Heidän silmänsä skannasivat Itämeren rannalla Liettuassa olevaa satama-aluetta hankaluuksien varalta.

Ei ollut sattumaa, että oli bolševikit valtaan nostaneen ja Neuvostoliiton perustamiseen johtaneen lokakuun vallankumouksen 75. vuosipäivä.

Näytti aivan siltä kuin bussiseurue olisi ollut väärässä paikassa. Sliipattu, rempseä, hyvin pukeutunut mies, jolla oli harmaantuvat hiukset, vaikutti ohjaavan tapahtumia. Tanakampi, silmälasipäinen mies, jolla oli sininen kaulaliina ja pitkä popliinitakki, näytti auttavan häntä. Iäkäs nainen käveli hitaasti kepin kanssa. Hän oli hämmentyneen oloinen. Toinen, ehkä kuusissakymmenissä oleva nainen, jolla oli punainen baskeri, näytti huolestuneelta ja yritti rauhoitella häntä.

Mutta sitten jotakin näytti menevän pieleen. Hahmo, jota oli vaikea nähdä, huusi ja kiroili. Puhe kuulosti venäjältä. Oli paljastunut valhe, ja kaikki kääntyi ylösalaisin.

Tapahtumia ohjannut mies protestoi vankkarakenteiselle kaverilleen, joka näytti olevan hetken ymmällään, mitä tehdä. Sliipattu mies

huusi jotakin, ja tanakka tyyppi kohotti nyrkkinsä. Se osui kovaa. Seuraavaksi hän nosti hervottoman nuoren miehen hartialleen ja kantoi tämän laskuportaita pitkin odottavaan alukseen.

Nimenomaan se, että kaikki muistutti sieppausta enemmän kuin vähän, huolestutti joitakuita Britannian salaisessa palvelussa. Se oli yksi monista syistä, joiden vuoksi korkeimmalla tasolla päätettiin, ettei päivän todellisista tapahtumista puhuttaisi. Salailun ja väärille jäljille johtamisen verho heitettiin tapahtumien päälle vuosikymmeniksi, vaikka se, mitä Klaipėdassa tapahtui, muutti maailmaa. Tuolla hetkellä tuhannet ihmiset kodeissaan Etelä-Lontoosta Marylandin esikaupunkeihin, Pariisista New Delhiin ja Roomasta Sydneyyn eivät tienneet, että heidän salailuun ja petokseen perustunut elämänsä oli juuri päätynyt. Kylmän sodan haamut olivat nousemassa haudasta. Kysymys ei kuitenkaan ollut vain historiasta. Lähes kaikki luulivat, että vanha yhteenotto oli nyt kuollut ja kuopattu. Oli silti joitakuita, jotka näkivät ja ymmärsivät, ettei vaara ollut ohi ja että se palaisi.

Bussiseurueeseen kuului vielä yksi. Tapahtumia seurannut jäntevä, vanhahko mies oli myrskyn rauhallinen silmä. Paikalla olleet muistavat, ettei hän vaikuttanut huolestuneelta eikä hermostuneelta. Ei edes silloin kun tanakka mies heitti velton nuorukaisen hartioilleen. Iäkäämpi mies seisoi sen sijaan suorana paikallaan, silmä tarkkana. Hän näytti seitsemääkymmentä vuottaan nuoremmalta. Hänelle askeleet pikkubussista odottaneeseen laivaan saattoivat olla vaarallisia, mutta ne olivat hänen elämäntaipaleensa huippukohta. Hänellä oli mukanaan varoitus, joka maailman piti hänen mielestään kuulla, ja ase, jolla taistella vihollistaan vastaan. Juuri kukaan ei ymmärtänyt, kuinka tärkeä hänen varoituksensa oli, ja hänen aseensa vuodatti verta, mutta ei antanut kuolettavaa iskua. Tuolla hetkellä hän kuitenkin uskoi edelleen lyövänsä lopultakin kuoliaaksi pedon, jonka valtaan hänen maansa oli joutunut ja joka oli riivannut häntä painajaisissa.

1 Walk-In

KUUSI KUUKAUTTA AIEMMIN – MAALISKUU 1992 VILNA, LIETTUA

Virkeä harmaatukkainen vanha mies oli oppinut vuosien mittaan tukahduttamaan sisäisen raivonsa ja korvaamaan sen ulospäin ilmeettömältä näyttäneellä käytöksellä. Vähäpätöiseltä ja tylsältä näyttämisen oli sopinut hänelle hyvin. Sinä päivänä hän luotti siihen, että pysyisi sen ansiosta hengissä. Hän oli pukeutunut varta vasten. Miehen tavanneet sanovat, että hän näytti miltei kulkurilta. Hän pyrki tietoisesti näyttämään köyhältä venäläismusikalta, joka istuu asemalla kyyryssä junaa odottaen ja jonka ahavoituneisiin kasvoihin ja narulla kiinni sidottuihin matkatavaroihin kukaan ei kiinnitä huomiota. Ulkokuori ei ollut pelkkä peitetarina. Mies piti itseään tavallisen talonpoikana – mutta Venäjän kansansaduissa esiintyvänä talonpoikana, jolta odotettiin epätavallista sankaruutta.

Nuhruinen ja ajelematon mies raahasi perässään pientä, kahdella pyörällä varustettua matkalaukkuja. Sen päälle oli sidottu kauhtunut putkikassi. Kun mies oli ylittänyt Venäjän rajan yöjunassa, hän oli pitänyt tärkeänä antaa vaikutelman jonkinlaisesta hyypiöstä.

Yleensä rautatieasemien maalaiset olivat matkalla kaupungista kotiin laukut täynnä ruokaa, jota he eivät voineet ostaa muualta. Hänen tapauksensa oli kuitenkin erilainen. Laukussa olleiden makkaroitten ainoa tarkoitus oli kätkeä se, mitä hän oli salakuljettamassa pois Moskovasta.

Ajat olivat kaoottisia, eivätkä oliivinvärisiin univormuihin ja koppalakkeihin pukeutuneet rajavartijat olleet niin tiukkoja kuin ennen. Silti he varmaankin luulivat, että hän oli sukuloimassa käynyt vanhus. Jos heidän epäilyksensä olisivat heränneet ja he olisivat päättäneet tutkia hänet, laukusta olisi paljastunut salaisuuksia. Laukussa ruoan ja vaatteiden alla oli ase.

Mies oli päässyt rajan yli, mutta hän ei ollut vielä turvassa. Hän tiesi liiankin hyvin, että hänen vihollisensa oli läsnä tässäkin maassa ja saattoi

saada hänet yhä kiinni. Eikä hän muutenkaan viihtynyt oikein koskaan kaupungissa. Saati sitten ulkomaisessa. Hän oli kotonaan lumisissa metsissä. Vilnassa oli ainakin tarpeeksi kylmä. Talvi oli ollut epätavallisen ankara, eikä keväästä ollut vielä merkkiäkään. Sinä maaliskuun lopun päivänä lämpötila oli juuri ja juuri nollan yläpuolella.

Kävelymatka rautatieasemalta pohjoiseen halki torin ja barokkikirkkojen ja harmaiden neuvostorakennusten sillisalaatin täyttämän vanhan kaupungin kapeiden katujen oli ollut pitkä. Kun mies kulki vanhan linnan raunioiden ohi, hänen oli mukulakivetyksen takia vaikea kiskoa laukkuun. Kaupat olivat paremmin varustettuja ja niiden ikkunoissa oli parempilaatuisia vaatteita ja tuoreempia elintarvikkeita kuin kotona, missä jonotettiin ylihinnoiteltuja tavaroita puolityhjiltä hyllyiltä. Tämäkin muistutti häntä tavallisten venäläisten ahdingosta. Miehen vanhan työnantajan toimitalo oli toisella puolella kaupunkia. Hän tiesi, että menneisyyden pimeimpinä päivinä siellä oli viety vankeja pehmustetuista selleistä, joissa heitä oli kidutettu, pihan poikki kellariin summittaisesti ammuttaviksi. Ammuttujen ruumiit oli kiskottu ulos pienestä ikkunasta ja viety pois.

Mies oli tällä matkalla yksin, aivan kuten oli ollut suurimman osan elämästäänkin. Kukaan muu ei tiennyt, mitä hän oli tekemässä. Ei edes Nina. Eikä todellakaan Vladimir. Vaikka mies olikin tehnyt niin paljon hänen hyväkseen.

Vilkasliikenteinen katu toi miehen lopulta liikenneympyrään. Sen toisella puolella on mahtava Pyhän Pietarin ja Pyhän Paavalin kirkko. Se näyttää ulospäin koruttomalta, mutta sisäpuolella se on täynnä runsaasti koristeltua barokkia. Menneisyys on Liettuassa juuri ja juuri pinnan alla, ja kirkko on vanhan pakanapyhätön päällä. Se rakennettiin juhlistamaan vapautumista Venäjästä vuosisatoja aikaisemmin, ja nyt Liettua oli pääsemässä toisesta miehityskaudesta. Edellisessä tammi-kuussa mielenosoittajia oli murskautunut neuvostopanssarien alle täältä kaukana olevan kaupungin televisiotornin ulkopuolella. Verenvuodatus oli vain kannustanut balttimaan itsenäistymispyrkimyksiä ja nopeuttanut Neuvostoliiton romahtamista.

Romahdus oli höllentänyt rajavalvontaa, ja lopulta, vuosien odottamisen jälkeen, vanha mies oli päättänyt tehdä siirtonsa. Liettua saattoi olla vapaa, mutta Moskovon varjo roikkui edelleen sen yllä. Liettuan tukikohdissa oli edelleen kymmeniätuhansia puna-armeijan sotilaita, ja neuvostovakoojia ja -ilmiantajia oli joka paikassa. Vanhus tiesi paremmin kuin kukaan, mihin he pystyivät. Hän ei mennyt kirkkoon vaan sen sijaan ylitti kadun. Suoraan hänen edessään, seitsemän porasta ylöspäin, oli Britannian suurlähetystö, tehtävänsä sopiva upea rakennus, jossa on parveke ja kaksi vaakunaa suurten kaksoisovien yläpuolella. Vaakunoiden yläpuolella oleva leijona katseli häntä.

Jokainen askelma oli vaarallinen. Hänestä voisi lopultakin tulla kuvittelemansa sankari, mutta hän voisi myös menettää kaiken. Erosiko tämä kerta yhtään aiemmista? Hänen oli kätkestävä turhautumisensa ja pelkonsa. Tulo Britannian suurlähetystöön ei ollut ollut hänen alkuperäinen suunnitelmansa. Miehen aikaisemmat yritykset ottaa näitä askelia olivat päättyneet katkeraan pettymykseen. Amerikkalaiset olivat käännittäneet hänet pois.

2 Amerikkalaiset

Vanha mies oli kokeillut amerikkalaisia. Eikä vain kerran. Hän oli kokeillut heitä naapurimaa Latvian pääkaupungissa Riassa ja myös täällä Vilnassa. Hän oli tullut kerran heidän suurlähetystöönsä. Mies oli lähetetty pois ilman, että olisi edes saanut mahdollisuutta selittää. Toisella kerralla hän oli päässyt ainakin keskustelemaan. Tulkaa takaisin myöhemmin, hänelle oli sanottu. He eivät kuitenkaan näyttäneet kiinnostuneilta. He tuntuivat ajattelevan, että hän oli samanlainen kuin kaikki muutkin. Hän oli ainakin saanut avatuksi laukkinsa ja näytetyksi heille, mitä hänellä oli, oli antanut asiakirjankin, yhden niistä, joiden parissa oli ahertanut vuosikausia. Ja siitä huolimatta he eivät olleet ymmärtäneet. Hän oli ollut aivan ymmällään.

Mies oli ollut aina vakuuttunut siitä, että keskustiedustelupalvelu CIA ottaisi hänet avosylin vastaan. Hänet oli sen sijaan tyrkätty kadulle. Mikä vielä pahempaa, hän oli yhdellä kerralla istunut tunneilta tunteen ajan suurlähetystön kiireisessä vastaanottotilassa. Mies oli pelännyt, että hänet saatettaisiin huomata ennen kuin hänet lopulta lähetettiin pois. Ehkäpä ongelma oli ollut hänen ulkonäkönsä? Tai se, ettei hän osannut puhua englantia muutamaa sanaa enempiä? Mies ei tiennyt, mutta koko totuus oli monimutkaisempi.

Yhdysvallat oli perustanut suurlähetystöt Baltian maihin vasta hiljattain. Muutamia kuukausia aiemmin Baltian maat olivat olleet vielä osa Neuvostoliittoa, mutta ne olivat julistautuneet itsenäisiksi. Länsimaat olivat avanneet niihin kiireesti suurlähetystöjä. Maasta polkaistut lähetystöt olivat ylityöllistettyjä ja niissä oli liian vähän henkilökuntaa. Kerran kun vanha mies ilmestyi lähetystöön, hänet todellakin lähetettiin suoralta kädeltä pois. Toisella kertaa hän oli kuitenkin tavannut Vilnassa oikean henkilön, mutta väärällä hetkellä. Vanhus toivoi, että venäjää osannut mies, jonka kanssa hän oli puhunut, oli CIA:sta, tiedustelupalvelun avaaman pienen aseman päällikkö. Tämä oli kui-

tenkin kirjaimellisesti jo pakannut laukkujaan siirtyäkseen seuraavaan asemapaikkaansa. Amerikkalainen oli kehottanut miestä tulemaan takaisin viikon tai kahden kuluttua ja oli luvannut jättää viestin seuraajalleen. Mutta kun seuraaja oli tavannut vanhan miehen, hän oli nähnyt edessään vain kummallisen, nuhruisen hahmon, jota ei ollut ottanut vakavasti. Päällikkö oli käskenyt miehen häipyä.

Mies ei tiennyt sitä, mutta ainakin hänen yksi käyntinsä oli herättänyt jonkin verran kiinnostusta. Tiedot hänen vierailustaan oli lähetetty CIA:n päämajaan Langleyyn. Näin ohjeiden mukaan toimittiin ”walk-in-tapauksissa”. Vaikka agentteja kyllä yritettiin värvätä cocktailkutsuilla, useimmat parhaista vakoojista tarjosivat palvelujaan yksinkertaisesti kävelemällä suurlähetystyöhön varoittamatta ja valmiina luovuttamaan salaisuuksia. Mutta näin tekivät myös monet mielikuvitusmaailmassa eläneet sekä nopean rahan toivossa palvelujaan tuputtaneet. Siksi pitikin erottaa jyvät akanoista. Vastustajat olivat sitä paitsi saattaneet lähettää ”walk-inin” huijausmielessä. Vastapuoli saattoi lähettää omia lojaaleja ihmisiään tarjoutumaan kaksoisagentiksi sotkemaan vastustajansa sykkyrään ja savustamaan lähetystön tiedusteluvirkailijoita esille. Tämänkaltaisia sotkuja selviteltiin sovitulla menettelytavoilla. Alkuvaiheen tapaamisissa ”walk-inin” arvioinnissa saatettiin käyttää henkilöä, joka oli jo paljastunut tiedusteluvirkailijaksi. Hän saattoi lähettää viestin päämajaan, joka sitten teki lopullisen päätöksen, jatketaanko yhteydenpitoa ”walk-iniin”.

Vanhalla miehellä oli se ongelma, että hän oli kävellyt lähetystyöhön väärään aikaan. CIA:ssa entistä Neuvostoliittoa ja Itä-Eurooppaa hoitanut osasto oli pantu edellisenä vuonna uuteen uskoon kiistoja herättäneellä tavalla. Kun kylmä sota päättyi, hieman mahtailuun taipuvainen texasilainen Milt Bearden nostettiin osaston johtoon. Hän ei ollut koskaan kuulunut eristäytyneeseen maailmaan, joka oli keskittynyt Neuvostoliittoon. Hän oli saanut tehtäväkseen ravistella sitä, mitä monet pitivät sulkeutuneena hyvä veli -verkostona. Eräs tapa, jolla Bearden ravisteli osastoa, oli kiristää walk-in-tapauksia koskevia sääntöjä.

CIA:n vanhan vastustajan riveistä näytti virtaavan loputtomiin ihmisiä, jotka yrittivät myydä mitä tahansa hallussaan olleita tiedonjyviä turvapaikan, Floridassa olevan talon ja käteisrahapotin toivossa. Jotkut keksivät myytävää. Toiset olivat laadultaan huonoja. ”Taas yksi juoppo KGB-eversti”, päämajassa vitsailtiin. Pari KGB-tyyppiä ilmaantui lähetystöihin joka kuukausi. Yhden siirtäminen Yhdysvaltoihin maksoi miljoonasta kahteen miljoonaan dollaria, ehkä kolmekin miljoonaa, jos oli kysymys perheestä. CIA vastasi rahasta ja järjestelyistä. Bearden oli alkanut epäillä, oliko se vaivan arvoista.

Kentällä työskennelleet ohjeistettiin pidättymään uusien agenttien värväyksestä sillä aikaa, kun venäläisvakoilijoihin yritettiin rakentaa toimivaa suhdetta yhteistyöksi kutsutulla menetelmällä. ”Emme enää pidä heitä ensisijaisena kohteena, koska he ovat kontallaan. Saamme kaiken tarvitsemamme yhteistyöllä”, kentällä olleet CIA:n virkailijat muistavat kuulleen Beardenilta. Rimaa oli nostettu paljon korkeammalle salaisuuksia tarjonneille walk-ineille. Bearden ilmaisi asian niin, että ”jonkun on paskottava tietonsa meille suoraan”. Värväyksiä, pitkäaikaisia suhteita ja turvapaikkatarjouksia ei pitänyt käyttää kuin poikkeuksellisimmissa tapauksissa.

Ohjeista oli noussut meteli. CIA:ssa Russia Houseksi kutsutun osaston konkarit, jotka olivat koko työuransa käyttäneet jokaisen mahdollisuuden värvätäkseen neuvostoliittolaisen, eivät voineet uskoa korviaan, kun heitä käskettiin luopua värväysyrityksistä. Bearden oli jo siirtynyt uuteen tehtävään vuoden 1992 alussa, mutta päätös luopua vanhoista menetelmistä oli yhä voimassa. Kysymys ei ollut ollut vain Beardenista, vaan CIA:n johdon ja ulkoministeriön uudesta linjauksesta. Niinpä kun Langleyyn tuli Baltiasta sähkö nukkavierusta vanhuksesta, jolla oli putkikassi, hänestä käytiin vain lyhyt keskustelu. Jotkut pitivät häntä klassisena houkutuslintuna, joka oli lähetetty syöttämään pajunköyttä, ehkäpä suuntaamaan CIA:n huomiota pois siitä, ettei se pääsisi kärryille siitä, miksi se oli menettänyt useita agentteja Moskovassa muutama vuosi aiemmin. Venäläiset olivat käyttäneet samaa konstia jo vuotta tai kahta aikaisemmin, kun nuori KGB-mies

oli huijannut CIA:ta perin pohjin. Kukaan ei halunnut tulla höynäytetyksi uudestaan.

Toiset miettivät, voisiko vanhus olla testi, jolla Moskova kokeili, oliko CIA yhä sama vanha itsensä ja oliko puhe normaalimpien suhteiden luomisesta amerikkalaisten juoni. Jos amerikkalaiset tarttuisivat vanhukseen, venäläiset voisivat osoittaa heitä sormella ja syyttää pelaamisesta kaksilla korteilla. Ja jos vanhus olikin aito ja venäläiset saisivat tietää asiasta, uuteen suhteeseen voisi tulla ryppyjä.

Ei näyttänyt läheskään riittävän hyvältä, että olisi kannattanut tehdä poikkeus, kun aikoja sitten eläkkeelle jäänyt vanhus kaivoi laukustaan joitakin papereita, jotka hän näytti kirjoittaneen itse koneella. Poikkeuksen tekemiseksi tarvittiin ammattislangin mukaisesti joku, jolla oli vilpitön tarkoitus ja erinomaiset mahdollisuudet päästä käsiksi salaisuuksiin. Tämä kaveri näytti kirjastonhoitajalta. Hänellä oli vain muistiinpanoja, jotka hän oli saattanut keksiä ja kynäillä itse. Toisaalta etenkin muutamat veteraanit, jotka olisivat halunneet ainakin tarkistaa, mitä miehellä oli, olivat olleet hivenen eri mieltä. Tehtiin kuitenkin päätös: vanha mies, jolla oli laukku, ei ollut tärkeä. Lähetystöön lähti viesti: älkää vaivautuko.

Mies ei tiennyt mitään hylkäämiseensä johtaneista syistä tai edes siitä, että hänestä oli keskusteltu. Hän oli ällistynyt ja vihainen. Amerikkalaiset eivät olleet tajunneet, että laukussa, jota hän oli raahannut mukanaan kuin rähjäinen kaupparatsu, oli vasta esimakua tarjolla olleista aarteista. Hän oli takonut asetta vuosikymmeniä, omistanut sille elämänsä ja ottanut valtavia riskejä. Hän tarjosi keinoja tuhota suuri paha, joka riivasi hänen kansakuntaansa ja piti sen ihmisiä otteessaan.

Sielunsa silmin mies oli piirtänyt selvän kuvan, miltä tämä vihollinen näytti. Se oli hirviö. Yhdeksänpäinen hydra, lohikäärme. Mies tunsu ymmärtävänsä tämän pedon todellisen luonteen paremmin kuin kukaan elossa ollut tai kukaan koskaan elänyt mies tai nainen. Syy tähän oli se, että hän oli ollut lähes koko aikuiselämänsä hydran vatsassa ja ollut sen apulainen. Ja nyt – jos peto ei nappaisi häntä ensiksi ja jos hän vain löytäisi jonkun, joka kuuntelisi häntä – hän aikoi tappaa sen.

3 Teekupposen äärellä

BRITANNIAN SUURLÄHETYSTÖ, VILNA – MAALISKUU 1992

Vastaanottovirkailija, nuori liettualaisnainen, avaa Britannian suurlähetystön suuren oven. Hänen edessään seisoo vaatimattomasti pukeutunut hoikka vanhus, jonka parta on ajelematta. Hän haluaa tavata diplomaattihenkilökunnan edustajan. Hänellä on tärkeää informaatiota. Olkaa hyvä ja odottakaa eteisaulassa, nainen sanoo. Hän viittoo sisäänkäynnistä vasemmalla olevaan tilaan, jossa on joitakin tuoleja.

Vanhus silmäilee juuri ostettuja huonekaluja ja mattoja. Hän ei ole ollut koskaan Britanniassa ja tietää siitä vain vähän muuta sen lisäksi, mitä on lukenut kansioista. Niissä maalattiin kuvaa maasta, jossa oli luokkasortoa ja ummehtuneita perinteitä. Sen asukkaiden sanottiin olevan luonteeltaan tietyllä lailla kylmäkiskoisia.

Britannian suurlähetystö saattoi näyttää ulkopuolelta vaikuttavalta, mutta sisäpuolelta se oli pienistä huoneista pienellä rahalla koottu labyrintti. Britannian suurlähettiläälle Michael Peartille oli muutama kuukausi aikaisemmin annettu vain viikko aikaa perustaa suurlähetystö. Hän oli aluksi pyörittänyt kaikkea paikallisen hotellin huoneesta 602, kunnes oli löytänyt hienossa vanhassa talossa olleen taidegallerian ja taivutellut esimiehensä nappaamaan rakennuksen nopeasti ennen kuin joku muu ehtisi.

Vain muutama viikko ennen vanhuksen tuloa Britannian lippu oli nostettu salkoon uuden suurlähetystön alueelle lumisateisena päivänä. Lähetystön puolen tusinan vahvuinen henkilöstö oli seurannut lipunnostoa ylpeänä.

Rakennuksen muuttaminen lähetystöksi oli yhtä horjahtelevaa kuin uuden valtionkin rakentaminen. Sähköverkko oli niin heikko, että kun suurlähettilään puoliso käänsi lieden päälle niin ikään lähetystöalueella sijainneen lähettilään virka-asunnossa, lähetystön päärakennuksen lämmityslaitteet kytkeytyivät pois päältä.

Vanhus yrittää olla näyttämättä pettymystään, kun vastaanotto-tilaan kävelee tummahiuksinen nuori nainen ja tervehtii häntä. Hän olettaa jälleen kerran, ettei häntä oteta vakavasti. Hän ajattelee, ettei nainen voi olla vakooja tai mitenkään tärkeä diplomaatti. Mies tietää kuitenkin, että hänen on yritettävä saada nainen ymmärtämään.

Mies ei tiedä sitä, mutta onni on hymyillyt hänelle tämän nuoren diplomaatin hahmossa. Hän toimii väliaikaisesti lähetystön toisenä sihteerinä. Vajaat kolmikymppinen nainen on ollut Moskovassa ja puhuu hyvää venäjää.

Mies esittelee itsensä ja sanoo, että on nimeltään Jurasov. Se on valhe, mutta välttämätön sellainen. Hän ei voi vielä kertoa oikeaa nimeään kenellekään.

Seuraavaksi tuli hetki, josta riippuisi hyvin paljon. Niin kuin yleensä käy, huoneessa istui toisiaan vastapäätä kaksi ihmistä, ja kumpikin yritti ottaa selvää toisesta. Kannattiko toiselle puhua? Oliko hänet otettava vakavasti?

Jurasovin ensivaikutelma oli, että vaikka nainen oli nuori ja niin kuin hän myönsi myöhemmin, aika viehättävä, tämä vaikutti pätevältä. Eikä miehellä ollut valinnanvaraa. Hän puhuisi.

Mies selitti haluavansa puhua Britannian erikoispalvelujen edustajille. Venäläiset viittasivat yleensä tällä tavalla vakoojiin.

Nainen selitti, ettei suurlähetystössä ollut erikoispalvelujen edustajaa. Se oli totta. Hän ei ollut vakooja vaan tavallinen diplomaatti. Ja lähetystö oli vielä liian uusi ja maaperä vielä liian epävarma sille, että Britannian tiedustelu olisi ollut siellä pysyvästi edustettuna.

Vanhus vaikutti kysymyksiin vastatessaan sisään päin kääntyneeltä ja varautuneelta. Mutta hänessä oli myös kiihkeyttä. Vaikutti aivan siltä kuin hän olisi kääriytynyt tiukasti rullalle. Hänessä oli tiuhaan pakattua tunnetta ja salaisuuksia, jotka lymysivät juuri hänen levollisen ulkokuorensa alla. Mies oli mielessään epävarma siitä, kuinka paljon hän voisi paljastaa itsestään. Hänellä ei ollut kuitenkaan paljoa aikaa, ja siksi hän teki hypyn tuntemattomaan. Mies kertoi työskennelleensä KGB:ssä lähes neljäkymmentä vuotta. Siitä väitteestä ei

voinut itsessään vielä rakentaa paljoa. Noina aikoina suurlähetystöihin marssi paljon ihmisiä, jotka väittivät olevansa KGB:stä. Jotkut heistä todellakin olivat KGB:stä. Jotkut eivät olleet. Ja joka tapauksessa KGB oli valtava organisaatio – satojatuhansia ihmisiä, jotkut heistä pelkkiä rajavartijoita, eivät juuri roistoja kummempia, joilla ei ollut mitään tarjottavanaan.

Jurasov jatkoi. Hän oli KGB:n ensimmäisen päähallinnon, muuta maailmaa vakoilleen eliittidirektoraatin, entinen työntekijä. Tämä oli kiinnostavaa, mutta tuntui jollakin tavalla kaukaa haetulta. Ensimmäisen päädirektoraatin upseerit olivat kohteensa hurmaamaan koulutettuja sujuvasanaisia miehiä. Tämä kummallinen mies ei näyttänyt sopivan siihenkään profiliin. Mies kuitenkin jatkoi sitkeästi. Hänellä oli tärkeää informaatiota. Hän oli kirjoittanut useita niteitä KGB:n työstä. Hänellä oli mukanaan näytteitä, aivan kuin kauppamatkustajalla. Haluaisiko nainen katsoa niitä?

Nyt oli nuoren naisen vuoro tehdä arvionsa. Mies näytti vaatimatomalta ja hivenen oudolta. Ja siitä huolimatta nainen aisti, että hänen edessään oli jotakin enemmän kuin yksi monista miehistä, jotka yrittivät hankkia nopeasti rahaa ja paeta kaaokseen vaipuneelta Venäjältä. Vaisto neuvoi häntä ottamaan riskin.

”Haluaisitteko kupillisen teetä?”

”Kyllä”, mies vastasi.

Oli 24. maaliskuuta 1992, ja tapahtuisi arvoltaan hyvin epätasapainoinen vaihtokauppa. Hän antoi miehelle kupillisen teetä. Mies antoi hänelle maailman salaisuudet.

Vanha mies meni laukkunsa luo ja alkoi penkoa. Vaikutelma kulkurista pysyi, kun hän veti esille leipää, tulisia makkaroita ja vaatteita. Sitten esille nousivat paperit.

Tee tuotiin. Kun mies siemaili sitä, nainen luki. Miehen paperien ensimmäinen lukija, ratkaisevan tärkeä arvioija, ymmärsi vähitellen, että hänen pitämänsä paperit näyttivät mielenkiintoisemmilta kuin tavanomainen roska, jota ihmiset yrittivät kaupitella.

Naisen venäjämäinen tarkoitti sitä, että hän pystyi näkemään, että

materiaali liittyi KGB:hen. Kiinnostavaa. Oli kuitenkin ongelma. Nämä eivät olleet varsinaisia KGB:n asiakirjoja. Niissä ei ollut merkintöjä tai leimoja, jotka olisivat osoittaneet, että ne olisivat virallisia asiapapereita. Ne olivat yksinkertaisesti konekirjoitettuja muistiinpanoja. Kuka tahansa olisi voinut kirjoittaa ne. Ne saattoivat hyvinkin olla tekaistuja. Ja niitä oli vaikea ymmärtää eikä niitä ollut muotoiltu niin kuin olisi voinut odottaa. Hän ei ollut tiedusteluvirkailija, eikä ollut keinoa, jolla hän olisi voinut tarkistaa materiaalia tai olla varma sen arvosta. Niinpä hänen oli päätettävä, mitä hän ajatteli miehestä.

Nainen tiedusteli varovaisesti, miten mies oli saanut salaiselta näytännystä materiaalia. ”Se on minun salaisuuteni”, mies vastasi kysymyksen. Hän ei ilmeisestikään halunnut puhua itsestään.

Totuus oli se, että mies oli huolestunut ja epävarma siitä, otettiinko hänet vakavasti ja ymmärrettiinkö hänen tarjoamiensa paperien arvo. Ne eivät olleet pelkästään muistiinpanoja. Ne olivat kertomus. Kertomus saastasta. Hän ei voinut kuitenkaan sanoa vielä, miten hän oli saanut ne. Miten arkisto varastetaan? Hän ei voinut paljastaa sitä vielä. Hän tarvitsi ensin sitoumuksen.

Vanhus kertoi naiselle, että tämän edessä oli vasta näyte. Hänellä oli paljon enemmän. Kansiot Australiasta ja Kanadasta. Ja Britanniassa itsessään tehdyistä operaatioista. Hän tiesi, mitä oli tekemässä – oli tarjottava jotakin houkuttelevaa. Sen perusteella, minkä mies tiesi kiinnostavan länttä, hän oli huolellisesti valinnut mukaansa ottamat kansiot. Mies sanoi toivovansa, että saisi tämän informaation oikeiden ihmisten käsiin, mutta sen täytyi tapahtua hänen ehdoillaan. Hän ojensi asiaa selittäneen kirjeen.

Jurasov kertoi, että hänen oli palattava Moskovaan samana iltapäivänä lähtevässä yöjunassa. Aikaa oli vähän. Mitä nuori nainen aikoi tehdä? Briteillä oli diplomaateille omat ohjeensa walk-ineistä. Ne eivät poikenneet paljonkaan amerikkalaisten ohjeista ja kehottivat suhtautumaan heihin näinä aikoina epäilevämmiin. Nainen päätti ottaa kuitenkin riskin. Jos mies pystyisi kertomaan päivämäärän, jolloin saattaisi palata Liettuaan, hän voisi pystyä järjestämään miehelle

tapaamisen jonkun kanssa. Mies sanoi tulevansa Vilnaan seuraavassa kuussa, 7. huhtikuuta. Sen jälkeen paperit menivät takaisin laukkuun makkaroiden alle. Hän muuttui taas kotimatalla olevaksi musikaksi. Hän käveli ovesta ulos kylmään.

Jurasovin lähdettyä toinen sihteeri meni suurlähettilään luokse. Harmaatukkaisessa mieheessä oli jotakin, mitä toinen sihteeri piti aitona. Suurlähettiläs luotti hänen arvioonsa, ja he päättivät yhdessä ryhtyä jatkotoimiin. Se tarkoitti, että asiasta piti kertoa Lontooseen. Se oli helpommin sanottu kuin tehty.

Suurlähetystössä on normaalisti turvallinen viestikeskus, josta virkailijat voivat lähettää salakoodattuja viestejä. Vilnan suurlähetystö oli kuitenkin liian uusi edes siihen. Lähetystö joutui tulemaan toimeen yhdellä salaamattomalla teleksillä, joka oli vedenkeittimen vieressä. Ei ollut mahdollista lähettää arkaluonteista viestiä ilman riskiä siitä, että venäläiset sieppaisivat sen.

Ja kummallinen vanhus saattaisi joutua vaikeuksiin sen takia. Siksi olikin matkustettava. Suurlähettiläs hyväksyi sen, että toinen sihteeri matkustaisi Berliiniin – lähimpään suureen lähetystöön, josta voitaisiin ottaa turvallisesti yhteyttä Lontooseen.

Niinpä muutama päivä myöhemmin, maaliskuun lopulla, kun toinen sihteeri oli käynyt Berliinissä, teleksi sylki viestin Lambethissa, Etelä-Lontoossa olevassa 20-kerroksisessa nuhjuisessa rakennuksessa. Talo näytti niin ränsistyneeltä, että monet siinä työskennelleet tapasivat vitsailla, että se olisi voinut vallan hyvin sijaita Neuvostoliitossa. Tämä oli Century House, Britannian ulkomaantiedustelupalvelun toimipaikka. Se tunnettiin virallisesti sisäpiiriläisten keskuudessa nimellä SIS, sanoista Secret Intelligence Service, mutta ulkopuolella lähes kaikki tunsivat sen nimellä MI6.

4 Russia House

Teleksi heräsi eloon Century Housessa. Se sylki ”D-Dipin” – kaksinkertaisesti salakoodatun sähkeen. Viesti saapui toimistoon, joka kuului alivaltiosihteerin johtaman osaston alaisuuteen. Toimistossa työskentelivät virkailijat, jotka toimivat yhdyshenkilöinä ulkoministeriön diplomaattien ja MI6:n vakoojien välillä. Heidän tehtävänsä oli vastata prosessista, jolla ulkoministeriön ministerit hyväksyivät arkaluonteisia tehtäviä. He käsitelivät myös diplomatian maailmasta tulevia, vakoilijoille tarkoitettuja viestejä. Vilnasta tullut viesti oli sellainen.

Viesti vietiin kävellen käsipelillä samassa kerroksessa olleelle toiselle tiimille. Iltpäivällä teetä tarjoillut nainen tuli kärryineen niin kuin aina ennenkin ja soitti kelloa, jotta työntekijät saattoivat tulla hakemaan kupillisen kuumaa ja pullan. Tutusta rituaalista huolimatta nämä olivat kummallisia, hämmentäviä aikoja Russia Housen työntekijöille. Talossa aikaisemmin työskennellyt John le Carré oli käyttänyt yhdessä romaanissaan tätä nimeä, joka oli levinnyt käyttöön myös reaali maailmassa aivan kuten hänen monet muutkin terminsä. Russia Housen sisällä olleet olivat olleet aikoinaan rakennuksen alfauroksia, jotka olivat tepastelleet ympäriinsä aivan kuin olisivat omistaneet sen. Eivät kuitenkaan enää.

Aamulla Century Houseen töihin tulleet puskiivat ensin yhden ja sitten toisen raskaan oven läpi ja saapuivat sitten talon rähjäntyneeseen aulaan. Kaksi sinipukuista vartijaa istui ikävyystyneinä lasiseinän takana. Heidän seuranaan oli joskus kissa. Vartijat tunsivat useimmat sisään tulleet ulkonäöltä ja viittoivat heitä eteenpäin vilkaistuaan puolihuolimattomasti heidän kulkulupiaan. Paikka oli jotenkin kulhantanut, jopa kuin pommin jäljiltä. Nurkassa ollut velto muovipuu sekä ruskeat seinät ja kuluneet linoleumilattiat saivat Century Housen tuntumaan kauan sitten unohdetulta valtionvirastolta. Juuri sellainen siitä uhkasi tullakin.

Century Housen yläkerroksissa toimistossaan istunut pöllömäinen päällikkö, Sir Colin McColl tiesi kylmän sodan loppumisen saaneen monet kyselemään, mitä hänen vakoojansa oikein tekivät ja tarvittiinko heitä enää. McColl oli hivenen omaperäinen hahmo. Hän käytti Savile Row'lla tehtyjen pukujen asemesta ennemminkin anorakkeja, mutta pinnan alla lymyili partaveitsen terävä järki. McColl tiesi, että hänen johtamansa MI6 oli puolustuskannalla. Kun hän käveleskeli valtion virastoissa, muut virkamiehet kiusoittelivat häntä: ”Oletko yhä täällä?” Taistelu Neuvostoliittoa vastaan oli ollut vakoilijoiden keskeinen tehtävä. He antoivat ymmärtää, ettei MI6:ta juuri-kaan tarvittu enää.

Teen ja keksien ääressä McColl teki parhaansa vakuuttaakseen uudet työntekijät siitä, että MI6:lla oli ”valoisia, jännittäviä ja varma tulevaisuus”. Hänellä oli tapana sanoa, että valtio oli sitoutunut virastoon pitkäaikaisesti. Ja olivathan he kohta muuttamassa Vauxhallissa oleviin uusiin hohtaviin tiloihin. Jotkut vakoojanplantuista tuumivat, että McCollin protestointi meni kyllä vähän yli ja olivat huolissaan siitä, että hänen piti vakuutella niin äänekkäästi heitä uravalinnastaan.

MI6 oli tuohon aikaan salainen hyvin omalaatuisella, brittiläisellä tavalla. Virallisesti sitä ei ollut edes olemassa. Kaikki tietysti tiesivät, ettei MI6 vain ollut olemassa vaan tiesivät myös, missä se sijaitsi. ”Vakoilijat nousevat tässä pois”, linja-auton kuljettajat sanoivat pysähtyessään Century Housen eteen. MI6:lla ei ollut muodollista lakiin perustunutta asemaa. Yhä enemmän alettiin puhua siitä, että MI6:n olemassaolo tunnustettaisiin ja että se tulisi julkisuuteen. McColl suhtautui asiaan varovaisesti, mutta kun muut huomauttivat, että tekniisesti MI6 rikkoi lakia ja että sen työntekijät voisivat joutua vankilaan, koska heidän tekemillään operaatioilla ei ollut juridista suojaa, McColl joutui myöntämään, että muutos olisi ehkä tehtävä. Varmistaakseen MI6:n jatkon hän kehittelikin sille kiireisesti järjestäytyneen rikollisuuden kaltaisia uusia prioriteetteja.

Russia Housessa vallitsi kaiken tämän takia alakuloinen tunnelma. Sen työntekijät olivat olleet eliittiä lähes puolen vuosisadan ajan. Heidän

luontainen ylemmydentunteensa kumpusi siitä, että heillä oli vastasaan vaikein ja tärkein kohde. Kollegat olivat alkaneetkin kutsua heitä ”neuvostoblokin herraroduksi” sen takia, että he kulkivat talon käytävillä tärkeän näköisinä. Salaisuus oli kovaa valuuttaa tässä maailmassa, ja ”neuvostoblokin herrarotu” antoi aina ymmärtää, että siihen kuuluneet tiesivät hivenen enemmän kuin ketkään muut. Jokaista osastoa johtanut tunnettiin noina aikoina orwellilaisella tittelillä ”Valvoja”. Neuvostoblokin Valvoja oli perinteisesti menestyjä ja usein matkalla MI6:n huipulle. Tämä maailma oli kuitenkin kääntynyt äkkiarvaamatta ylösalaisin. Korkeiden, kolhiintuneiden ja harmaiden kassakaappien, joihin salaisuudet lukittiin työpäivän päätteeksi, yläpuolella oli edelleen Neuvostoliittoa esittäviä karttoja. Sitä ei ollut kuitenkaan enää olemassa.

Punalippu oli laskettu Kremlin yltä iltaseitsemän jälkeen 25. joulukuuta 1991. Vanhan vastustajan kuoleman takia MI6:n Russia House tunsii olevansa hivenen eksyksissä. Kun neuvostoblokkia ei enää ollut, direktoraatin uudeksi nimeksi tuli ”Keski- ja Itä-Eurooppa”. Nimestä ja tehtävästä puuttui jotakin menneisyyden mystiikasta.

Vieläkin kummallisempaa oli, että yhtäkkiä tarjolla oli mahdollisuuksia, joiden vuoksi vakoilijat olisivat olleet milteipä kirjaimellisesti valmiita tappamaan vain muutamaa vuotta aikaisemmin. Kun Venäjä avautui, KGB:n virkailijoina esiintyneet ryömivät ulos koloistaan tarjoten itseään ja salaisuuksiaan vastikkeeksi rahasta ja pakeneemisesta länteen. Vuotta kahta aiemmin yhden tällaisen värväys olisi ollut uraputken kääntänyt menestys. Nyt ”walk-inejä” oli liikaa. He tulivat suurlähetystöihin ja nuhruisiin ravintoloihin laukku muka täynnä salaisuuksia ja tarina kerrottavanaan toivoen voivansa vaihtaa ne rahaksi ja viisumiksi.

Mutta piitattiinko heidän salaisuuksistaan enää? Jos jostakin, valtion virastot ja ministerit olivat kiinnostuneita Venäjän talousuudistuksesta ja poliittisista tapahtumista. Ei enää siitä kylmän sodan vakooja vastaan vakooja -kamasta.

Yhdysvaltalaisten tavoin myös britit käännöttivät pois joitakuita koputtelemaan tulleita. Nämä walk-init esittivät usein yliampuvia ja

jopa eriskummallisia vaatimuksia. Yksikin vaati olkikattoista taloa, 100 000 puntaa käteistä ja Ford GTi -autoa. Joskus heitä käännettiin hellävaroen. Joskus vastaus oli ehdoton ei. Tšekissä joku oli tullut mukanaan *kirjaimellisesti* kuorma-auto täynnä paikallisen tiedustelupalvelun kansioita. Hän ja hänen kuorma-autonsa oli aluksi käännetty pois, koska arveltiin, ettei suurlähetystössä olisi riittävästi tilaa aikoinaan korvaamattomille salaisuuksille.

Jotkut MI6:ssa kuten CIA:ssakin olivat tyytymättömiä siihen, ettei tilaisuuksiin tartuttu. He halusivat käyttää niitä hyväksi ja pitää yllä painetta vanhaa vihollista vastaan puristaakseen irti jokaisen tiedustelutiedon hippusenkin ja rakentaakseen agenttitallin siltä varalta, että tapahtuisi käänne huonompaan. Kun Berliinistä tuli maaliskuussa viesti vanhuksesta ja laukusta, kysyttiin, oliko hänet otettava todesta. Vanhukseen suhtauduttiin epäillen, aivan kuten Yhdysvalloissakin.

5 Parittomat kaverukset

Tarjouksesta käydyssä keskustelussa turvallisuuspäällikkö jankkasi Valvojalle ja muulle tiimille, että kysymys oli klassisesta houkutuslinnusta. Turvallisuuspäällikkö oli kuivakas ja tarkka tyyppi, jonka tehtävä oli olla varoittava ääni, estää ihmisiä innostumasta liikaa ja lankeamasta toisen puolen peleihin. Hän väitti, ettei tämä tapaus voinut olla aito, vaan sen täytyi olla täyttä provokaatiota. Turvallisuuspäällikkö oli varma, että kysymys oli klassisesta kaksoisagenttioperaatiosta, houkutuslinnusta, jonka tarkoitus oli tuhлата aikaa ja tuhota miestä tapaamaan lähetettävän MI6:n virkailijan peitetarina. MI6 ei antanut paljon arvoa Vilnassa olleen nuoren diplomaatin – naisen, ei vakoojan – vaistolle, vaikka hän oli kyllä toiminut fiksusti noudattaessaan walk-in-tapausten hoidosta annettuja ohjeita.

Muiden mielestä diplomaatin kertomuksessa oli kiehtovampia puolia. Oli totta, että vanhus vaikutti todella oudolta. Se teki kuitenkin oletettavasti vähemmän todennäköiseksi sen, että hän olisi ollut houkutuslintu, koska tyypilliseksi KGB-virkailijaksi hän poikkesi niin paljon kaavasta. Hänestä puuttunut karisma teki hänestä oudolla tavalla uskottavan. Koko juttu kansioista ja historiasta kuulosti kyllä erikoiselta. Kuitenkin erikoisia asioita tapahtui joskus. Ja raportti antoi ymmärtää, että miehellä saattaisi olla tarkempia tietoja illegaalivakoojista. Jos oli olemassa mahdollisuus, että heitä koskeneet tiedot olisivat oikeita, ne olisivat sievoinen palkinto. Venäläiset eivät panisi tyrkylle tällaista houkutuslintua.

Asiasta sukeutui väittely. Ei kiivas, mutta sellainen, joita oli koko ajan. Lopulta Valvoja teki päätöksen. Hän oli nähnyt aikoinaan joitakin houkutuslintuja ja haksahdanut kerran tai pari. Totta puhuen hän ei oikeasti tiennyt, oliko vanhus samaa sarjaa. Mutta mitä heillä oli menetettävää? Hänen mielestään kannatti kokeilla. Ja niinpä hän päätti, että tapausta aletaan selvittää. Se tarkoitti, että Baltiaan piti